

Voorwoord

De ene mens wordt acht, de ander honderd jaar. Het leven is een wankel systeem waarin je het evenwicht makkelijk kunt kwijtraken, maar dat je gelukkig ook, als de pech niet toeslaat, en je weer rechtop staat, kunt hervinden.

Op de dag dat je geboren wordt, woont de ouderdom in je. Het is een biologisch verschijnsel. Het leven loopt zoals het loopt, het huppelt en het schuifelt. Hoelang je hebt, geen mens die het weet. Je kunt het wel een beetje sturen, maar uiteindelijk lijkt toch het toeval bepalend.

Los van wat krakende onderdelen en het regelmatig kwijt zijn van namen, beschouw ik deze tijd, ook al ben ik minder jong dan gisteren, als de beste van mijn leven.

Het zit in de familie

Opa, lobbies, Gods eigen handelsreiziger. Een man die nooit een vlieg had kwaad gedaan. Stond daar in razernij en in alleen een onderbroek, met zijn grote predikershanden om de nek van een gillende vrouw, op het punt haar te wurgen. Zijn slapen zag je bonzen, zijn ogen stonden wild. Met zijn scheefgezakte mond schreeuwde hij in vloeiend Frans, zo zou ik later begrijpen, terwijl opa nooit eerder één woord over de grens sprak, dat de vrouw in zijn handen, het ‘kolerewijf’, een verraadster was die de galg verdiende. Hij had de heks op heterdaad betrapt bij het bereiden van het gif waarmee ze hém, Philippe de Bourbon, hertog van Orléans, had willen doden. Ik moest bij het zien van dat drama in een flits denken aan de poppenkast van Jan Klaassen en Katrijn. Het hoofd van de vrouw, boven de handen van mijn opa, zag eruit als een blok beschilderd wit hout. Zwarte ogenbogen, starre blik. Haar nu sprakeloze

openstaande knalrode mond niet in staat met ons haar geliefde aan te roepen. Volgens mij was ze al dood. Opa's bloedeloze handen knelden als bankschroeven om haar hals. Alles ging zo snel. We kwamen binnen, mijn vader en ik, met een bosje bloemen van het land en een zakje met door mijn moeder gebakken zandkoekjes, op bezoek bij opa, de vader van mijn vader. Hij had de week ervoor een beroerte gehad, met als gevolg links, door schade in de rechterhersehelft, een halfzijdige verlamming. Hij was opgenomen in een verpleeghuis aan de Plompetorengracht in Utrecht. Papa had nog gezegd: 'Jongen, je moet niet schrikken van opa's gezicht, dat zit nu een beetje raar in elkaar, er zijn wat elastiekjes losgeschoten. En hij spreekt geen Nederlands meer, dat is hij kwijt. Opa spreekt nu Frans.' Ik had erom moeten lachen. 'Ja, ouder worden en zo'n beroerte, het zit in de familie,' mompelde hij.

Mijn vader stond net als ik aan de grond genageld in de deuropening. Toen papa van de schrik bekomen was, stoof hij de kamer in en probeerde met al zijn kracht opa's handen los te wrikken. Dat viel niet mee. Zijn vader was een reus van bijna twee meter. Pa rukte en trok zo hard dat opa met zijn slachtoffer en al achteroverviel en daarbij een tafeltje met een grote schemerlamp meenam. Het glas spatte uiteen, schemerlamp aan gruzels. 'Merde,' riep opa.

Om mij heen doemden stil, als zombies uit het niets, bejaarde mensen op, in pyjama's, dusters, sommigen naakt of op sloffen. Ik wist niet dat er zulke verschillende piemels wa-

ren. Een heel dikke man had een soort knopje en een heel dunne man een lange slappe met een tuitje. Niemand leek verbaasd, niemand deed iets. Het enige dat bewoog was de traan over de wang van een mooie oude Indonesische vrouw in een ochtendjas van nachtblauwe zijde. Naast haar kwam een stokoude gast staan met een als sigaret in zijn mond hangende tandenborstel. Ik vergat adem te halen. Er stormde een vent in een wit jasje binnen die zich ermee begon te bemoeien. In hem herkende ik de kostganger die bij ons aan de overkant woonde, mijn moeder noemde hem de eeuwige student. ‘Meneer van Veen, stop, stop!’ schreeuwde hij. Het was niet duidelijk welke meneer van Veen hij bedoelde. Het lukte de man al schreeuwend mijn opa’s handen los te trekken. Het hoofd van de vrouw zakte schuin op haar borst, er liep speeksel uit haar mond. Mijn vader hield ondertussen opa in bedwang, het enige waar mijn grootvader nog toe in staat leek, was in zijn broek plassen. Ik vroeg mij af of ‘urine’ in het Frans hetzelfde betekent. Gebiologeerd keek ik naar die langzaam groter wordende gele vlek in zijn slobberige onderbroek, terwijl de man in het witte jasje begon te EHBO’en. Hij kneep haar neus dicht en blies in haar mond, drukte afwisselend op haar borst. Het duurde eeuwig voordat mevrouw de Wit, de directrice van het verpleeghuis, weer bij zinnen was.

Tijdens de reanimatie beschuldigde mijn grootvader, nu in het Nederlands, zijn zoon van poging tot vadermoord. ‘Gij zult uw vader en moeder eren,’ blafte hij met het schuim om de mond naar mijn zichtbaar aangedane vader. Een vrouw

legde een hand op mijn arm. ‘Kom jongeman, wij gaan naar de gang.’ Terwijl ze de deur achter ons sloot en ik mijn opa hoorde schreeuwen over Gods straf, dacht ik aan dat zinnetje dat mijn vader en passant zei: het zit in de familie.

‘Herman, wakker worden jongen, je moet naar school. Heb je gedroomd?’ vroeg mijn moeder terwijl ze de dekens van mij afsloeg. ‘Mama, ik droomde dat opa die mevrouw van het bejaardenhuis wilde vermoorden.’ ‘Opa? Opa mag dan wel eens wat schreeuwen en met zijn wandelstok op de tafel slaan, maar iemand proberen te vermoorden, nooit van zijn levensdagen.’ ‘Mama? Papa zegt dat het in de familie zit.’ ‘Wat?’ vroeg mijn moeder. ‘Beroertes en dat je net als opa zomaar Frans gaat praten.’ Mijn moeder trok haar wenkbrauwen op, legde haar hand op mijn arm en zei: ‘Weet je mannetje, eerlijk gezegd zou ik dat wel handig vinden, kan ik zomaar verstaan wat die Edith Piaf allemaal aan mooie woordjes zingt.’

Tweeënzestig jaar later zit ik in een tjokvolle Thalys op weg naar huis.

Was in Parijs op werkbezoek, bezocht het driehonderd jaar oude Théâtre du Gymnase Marie-Bell, waar we voor de zomer nog gaan spelen met onze voorstelling ‘Sauter ou tomber’, vallen of springen. Deel van het bezoek was vooral ook om te kijken of er geschikte wanden waren voor mijn schilderijen. Die waren er niet. In elke muur zat wel een deur, hing een lamp, woonde een stopcontact of er stond iets voor

dat niet verplaatst mocht worden. De paar overgebleven muren die geschikt leken, waren spiegelwanden of hingen vol met kledinghaken voor de garderobe.

Suis met ongeveer driehonderd kilometer per uur door het vlakke Noord-Franse land. Gedachten stromen door mijn hoofd.

Naast mij in de trein zit een familie, vader, moeder, kinderen, iedereen online. Tegenover mij mijn vrouw, offline. Ze is in slaap gereden, haar hoofd wiebelt op het ritme van de snelle trein. Op mijn schoot ligt een oranje opschrijfboek vol notities over het werkje dat u nu zit te lezen. Beloofde de uitgever het manuscript eind augustus per mail aan te leveren. Denk, terwijl de conducteur mijn digitale kaartje bliept, aan een zinnetje uit een gedichtje van de Vlaamse schrijver Bart Moeyaert, wiens land we zo meteen doorkruisen.

*'Heb een plek, een plan, een plot en daar wat
woorden tussen.'*

Zie in een mum van tijd een verkeersbord waarop ook staat: Orléans. De naam van de stad waarvan mijn opa ooit de hertog was.

Achter mij in de trein zit een Fransman in mijn nek te hoesten. Las zojuist op de NOS-app dat de combinatie van kou en de griep epidemie alleen al in de laatste week van februari zorgde voor het hoogste aantal sterfgevallen in

een week; sinds dat wordt bijgehouden maar liefst drieduizend achthonderd zevenentachtig. De griep treft vooral ouderen en veel van hen krijgen als complicatie bij de griep ook nog een longontsteking waardoor ze kunnen komen te overlijden. Die hoge sterfte zal vrijwel zeker doorwerken in de prognose voor de levensverwachting die de statistieken gaan publiceren. Onze AOW-leeftijd zal niet verder stijgen, onderhandelaars naar huis.

Ik ben blij dat ik nog niet oud ben, maar ga met mijn twee- enzeventig alsnog het volgende griepgeval worden, met de Franse variant besmet dankzij een hoestende passant. Hoop niet sterfgeval drieduizend achthonderd achtentachtig te worden.

De trein vertraagt, geen station in de buurt. Hij stopt midden in het glooiende land, waarom? Een ree op het spoor? Een hopeloze man die dacht, elf miljard mensen op de wereld, dat zijn er toch genoeg. Ik lever er eentje in. Het blijkt een omgewaaide boom. Gelukkig. Trek het raam omlaag en denk, in één dag fietsen van hier ben je aan de kust.

Laaghangende sombere wolken schepen drijven voorbij. Hier regent het altijd en als het niet regent, dan gaat het regenen. Een zonnebril is hier overbodig.

Nergens is het wester dan daar in Vlaanderen, denk ik. Nergens ook is het waaiertje, popu de lieren zo en rozen de rozen roder. Met hun kont naar de zee staan er de huizen.

Nergens wachten geduldiger, in eindeloze rijen, op gepaste afstand, de niet te tellen witte kruizen.

De grond houdt daar nog bommen vast. Soms wordt er een gevonden door een spelend kind die dan ontploft net als in de oorlog ooit. Daar staat nog een boom, één van zijn takken hield het touw van een soldaat die voor zijn eigen einde koos. Daar ligt een platte steen, hij draagt de naam van een leven niet geleefd, van volgzzaamheid en blinde plicht. Die platte steen, hij weet van niks. En in de verte wachten nog steeds de zee en wolken waaruit ook toen de regen viel, terwijl er achter hen een zon verscheen. En wat er ook gebeurde aan onbeschrijflijks, vogels bleven zingen.

De trein trekt weer op. Even later rijden we achter de huizen langs het grote Brussel in.

Schuin tegenover mij willen nu twee vrouwen gaan zitten. De jongste vraagt: ‘Mama, wilt u voor- of achteruit naar Nederland rijden?’ De oude vrouw, ongeveer mijn leeftijd, kijkt haar dochter verbaasd aan. ‘Met uw rug naar Amsterdam of met uw rug naar Parijs?’ De vrouw lijkt het niet te begrijpen en gaat zitten met haar rug naar Nederland.

‘Waarom gaan we met het vliegtuig?’ ‘Mama, dit is een trein.’ ‘Maar we gaan toch naar Schiphol?’ ‘Ja, daar vertrekken ook treinen.’ ‘Maar waarom gaan we dan met het vliegtuig?’ ‘De trein is sneller.’ ‘Sneller?’ Hét zit blijkbaar ook bij haar in de familie.

De vrouw begrijpt het niet. ‘Wilt u koffie?’ ‘Als ze dat hebben?’ Ze buigt voorover, pakt de hand van wat waarschijnlijk haar dochter is en zegt vertrouwelijk: ‘Vergeet de punten niet uit het pak te knippen, zo zonde.’ ‘Punten?’ ‘Als je er een boel hebt kun je een servies krijgen, een boek over de natuur of Piggelmee.’ Nee mevrouw, wil ik zeggen, dat is van Van Nelle. Ik heb die boekjes nog van Kabouter Piggelmee, opnieuw berijmde oude sprookjes. *Het tovervisje* en *De wonderschelp* met tekeningen van Nans van Leeuwen. Hoor nog de stem van mijn moeder, zittend op de rand van het bed.

*In het land der Blonde Duinen
En nog niet heel ver van de zee,
Woonde eens een dwergenpaartje
En dat heette ‘Piggelmee’.*

*’t Waren twee heel, heel kleine mensjes
En ze woonden – vrees’lijk lot,
Want ze hadden heel geen huisje,
In een oude Keulse pot.*

*Voor de zon en voor de regen –
Nooddruft had hun dat geleerd –
Hadden zij die stenen pot, met
D’opening naar de grond gekeerd.*

Nooddruft, dat woord hoor je niet meer. Laat staan dat je het leest.

Als de vrouwen even later koffie zitten te drinken en de trein het station uit rijdt, vraagt de jonge vrouw: ‘Mama, waarom kijkt u zo sip?’

De oude vrouw zwijgt terwijl ik aan een grapje denk van mijn kleinzoon, dat eigenlijk geen grapje is. Gaat ze nu zeggen, Kortjakje? Onze ogen kruisen elkaar. Ze kijkt niet weg. Terwijl we elkaar zo zitten aan te staren, lees ik in haar ogen:

Wij nodigen u uit om samen met ons afscheid te nemen van mama in de aula van crematorium Amersfoort, Dodeweg 31 te Leusden op dinsdag 6 maart om 14.30 uur.

Water vult mijn gezichtsveld. Mies Bouwman was een oude vriendin, kende haar tweeënvijftig jaar. Ze was journaliste, maakte unieke televisie. Sommige Nederlanders noemden haar onze echte koningin. Was zij een van die drieduizend achthonderd zevententachtig?

Ik sta weer in de hal van het crematorium, tussen nogal wat bejaarde bekende Nederlanders te wachten tot de deuren van de aula opengaan. We schuifelen naar binnen, vinden een plekje. En luisteren naar lieve, verdrietige, ontroerende en grappige woorden. ‘Hoe oud ben je nu?’ fluistert iemand me toe. ‘Deze maand word ik drieënzeventig. ‘Oh, nog een jonkie.’ De dood houdt niet van oude mensen, denk ik ondertussen.

De vrouw schuin tegenover mij in de trein kijkt nu naar buiten. Ze heeft een donker mantelpakje aan. Op haar

schoot een kleine zwarte tas die ze met twee handen stevig vasthoudt. Ze draagt vleeskleurige kousen en makkelijke schoenen. Haar enkels zijn gezwollen, meer nog dan die toen van mijn moeder.

Ik trek een draadje los uit wat mijn kinderen een foute trui noemen. Kreeg hem ooit via Sinterklaas van mijn moeder met een gedichtje over wol waarin de rijmwoorden bol, bromtol, flapdrol, succesvol, truttebol en zinvol voorkwamen. In die trui zie ik er misschien niet ‘stijlvol’ uit maar hij is groot, warm en ‘comfortabel’. Heb hem al een jaar of veertig. Mijn moeder, bijzonder lid van de everlasting breiclub, kon breien met haar ogen dicht. Zie haar nog naast de kachel zitten, tik, tik, tik, tik. Met haar breinaalden frummelde ze virtuoos dassen, truien, vesten en alles wat versleten was werd hergebruikt. Zo werden oude truien borstrokken, versleten borstrokken pannenlappen, versleten pannenlappen eierwarmers en versleten eierwarmers, versleten eierwarmers. Ooit breide ze voor mij een zwembroek. Weet niet meer precies welke kleur hij had, iets donkers. God, wat had ik de pest aan die broek. Dook ik het water in, dook ik ook steevast uit mijn gebreide broek omdat hij in het zilt zo zwaar werd dat hij niet bleef zitten, zodat iedereen, als ik uit het water kwam, mijn piemel kon zien. Toen ik mijn gebreide zwembroek definitief kwijt was, ging ik de zaterdag daarop met mijn vader naar een heuse sportartikelenwinkel om een echte zwembroek te kopen. Toen mijn vader er een met een vrolijk visjesmotief liet zien en vroeg: ‘Wat vind je van deze?’ mopperde ik: ‘Dat kan me niet schelen, als hij maar blijft zitten als ik in het water duik.’

Ook vandaag draag ik van harte deze hopelijk antigrieptrui terwijl ik door het raam naar schapen in wollen jassen kijk. We lijken wel gelijk. Wat heb je aan een ander, als hij niet anders is? grinnik ik.

Sla mijn opschrijfboekje open en lees, door het schudden van de trein, de licht dansende woorden van de schetsen uit mijn geheugen die ik schreef in Parijs tussen afspraken door.

Een huurpand, Kievitdwarstraat 52, het huis uit mijn kinderjaren, in de nog voor de Tweede Wereldoorlog gebouwde Utrechtse wijk M, de Vogelenbuurt. In onze straat woonden ooit veel Duitse Joden die in de jaren dertig hun heil zochten in het Utrechtse. Het huis had een voordeur met drie ruitjes. Daaronder handgeschilderd VAN VEEN. Een koperen opdraaibel en een brievenbus. Bel en brievenbus glommen altijd als ik weet niet wat omdat ze elke week door mijn moeder met weerbestendig Erdal extract ('minder poetsen, langer glans') gepoetst werden. Nu ik dit opschrijf kan ik het goedje bijna ruiken.

Achter de voordeur was een lange gang die liep tot aan een keukentje. Die gang deed ook dienst als fietsenstalling. Wij hadden geen roomkleurige Chevrolet met bumpers van chroom en autostoelen bekleed met leer, zoals de notaris bij ons aan de overkant. Of een zwarte Citroën, zoals dokter Snijder. Wij hadden keurige fietsen met bellen en kettingkasten. Aan de muur van die gang hingen, vlak achter de deur, de gas- en lichtmeters, daar moest je muntjes in

doen, anders deden de meters het niet. Dan zat je in het donker en kon je ook niet koken, laat staan een muntje vinden. De lichtmunten waren groter dan de gasmunten. In de lichtmunten zat een gaatje, in de gas- was er een hapje uit, of omgekeerd? Die munten kochten we bij de kruidenier. Dat was in ons geval heel handig want die kruidenier woonde vlak naast ons. Om de zoveel tijd werden de gas- en lichtmeters gelegegd door een man van de gemeente met een strenge pet en snor.

In de keuken stond links naast de buitendeur een aanrecht van graniet met een kraan waaraan een donkerrood rubber slangetje hing (een kraanventiel). Op dat aanrecht sneed mijn moeder de groenten, smeerde ze de boterhammen en gingen wij in de teil en zo. Het aanrecht had twee keukenkastjes. Daarin stonden potten, pannen, flessen en drie emmers. Twee van email voor van alles en een wit gegalvaniseerde. Die laatste was voor geheime vrouwenzaken.

Kijk in de trein even naar mijn vrouw omdat ik denken moet aan haar petekind, de dochter van haar broer, die wij in december jongstleden op tienjarige leeftijd aan kanker verloren. Het is haar aan te zien. Een verdriet dat er niet was, kleurt haar ogen. Herinner me wat regels uit het stripboek van Zidron en Aimée de Jongh *Bloesems in de herfst*: 'Je zet geen kind op de wereld, zingt geen slaapliedjes, duwt geen kleuter op de schommel, leert het niet te tandenpoetsen, rechtop te zitten, eerlijk te zijn, met twee woorden spreken, om het dan te zien sterven.'

De trein dendert een tunnel in. Ik sla een bladzijde om. Wacht in het razende donker en lees even later in het daglicht verder.

Schuin tegenover het aanrecht stond het gasfornuis en een tafel waar je met z'n tweetjes aan kon zitten. Wij noemden dat de Verenigde Naties. Ging de keukendeur dicht, dan werd er over ons gesproken – ons, dat waren mijn twee zusjes en ik, de middelste. In de keuken stond ook nog een smalle hoge kast met een glazen deur, waarachter kopjes, schoteltjes, melkkannetjes, glazen, glaasjes, karafjes en zulke dingen stonden. Achter de keuken was een houten schuur gebouwd, daarvoor moest je wel naar buiten. In die schuur was een donker kolenhok, daar ging ik liever niet in, er stonden bezems, scheppen, harken, schoffels. De vishengels van mijn vader. Er was een werkbank waarop gereedschap lag en jampotten stonden vol spijkers, schroeven, boutjes, moeren, maden en wormen. In die schuur woonden ook grijze muizen en dikke, bruine ratten die in wat ze doen, net zo goed zijn als in dat wat mensen doen. De hersenen van sommige muizen zijn in verhouding tot hun lichaamsgewicht vijf keer zo groot als die van ons. Hoe zouden wij eruitzien met zo'n hersenvracht? Zijn we eigenlijk wel slim genoeg om te weten hoe slim de dieren zijn?

In de diepte van de schuur woonde ook een heks, weliswaar een kleintje, maar toch. Zij was een alvervrouwetje, dat van het smikkelen van kinderoogen hield.